

УДК 342.72/.73:342.77

Юрій Віталійович Кривицький,
доцент кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-7063-4725

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МЕТА ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

*У Задригайлівській сільраді
Сходка відбувалась:
Про реформи всій громаді
Думка трактувалась¹*

Постановка проблеми. На початку XXI століття передовій світовій громадськості здавалося, що людство зруйнувало закон джунглів і, нарешті, настав справжній мир, а не лише відсутність війни. Остання стала менш прибутковою, а мир уявлявся більш вигідним. Проте широкомасштабна війна російської федерації проти України довела, що всі мирні очікування до 24 лютого виявилися вкрай наївними [1, с. 244]. Російське вторгнення в Україну 2022 року стало відвертим запереченням Кремлем світового правопорядку, заснованого на зрозумілих принципах і цінностях поваги до людської гідності. Росія без жодних вагань і сентиментів розгорнула брутальну, несправедливу та неспровоковану війну проти сусідньої держави. Вона відверто хизується безкарністю через порушення правил, за якими світ жив останніх 80 років. Від самого початку агресії проти України цілями російських ракет були не лише військові об'єкти, а й люди: ті, які обрали свободу, свою державу та рідну мову. Дії рф протягом 2022–2025 років не залишають сумніву, що завдавання болю, вбивства та катування тих, хто не може чинити збройний спротив, руйнування житла і життя мирних мешканців України – ось справжня мета рф.

Ми маємо визнати, що система міжнародної безпеки, як і норми міжнародного гуманітарного і кримінального права, перестали діяти так, як мали б. Світова безпека може триматися на правилах лише тоді, коли цих норм дотримуються. І нині Україна не лише перебуває у війні та обороняє країни Європейського Союзу від війни на їхній території, а й є «полігоном» для напрацювання нових правил стримування агресора, які могли б припинити геноцидні наміри і масові порушення прав людини, а також унеможливили такі випадки надалі в будь-якій частині світу. Тортури, сексуальне насильство щодо жінок, чоловіків і дітей, позасудові страти, насильницькі зникнення, депортації й примусові переміщення стали реаліями життя людей, які залишилися на територіях, окупованих рф, без жодної змоги бути захищеними міжнародним правом. У 2025 році російська армія продовжує окупацію півдня та сходу України, обстріли цивільних об'єктів тривають на всій території України. На окремих територіях Луганської та Донецької областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя окупація триває понад 11 років, частини Херсонської, Донецької та Запорізької областей потрапили під російський контроль після початку повномасштабного вторгнення 2022 року [2, с. 5–6].

Для перемоги, повного звільнення української землі від загарбників життєво необхідно здійснити повномасштабні заходи на всіх фронтах – не лише безпосередньо воєнному, а й економічному, інформаційному, політичному, правовому тощо. Особливу роль у забезпеченні стабільності правового розвитку відіграє правова реформа, що передбачає істотну, якісну зміну (перетворення)

¹ Степанюк М. І. Реформальні билиці. Сатира. Гумор. Рівне: Азалія, 2005. 68 с. С. 60.

об'єктивного права у воєнний і післявоєнний періоди з метою відновлення та утвердження таких цінностей як невідчужувані права людини, верховенство права, правова держава та громадянське суспільство [1, с. 244]. З огляду на це до фундаментальних проблем вітчизняної юридичної науки під кутом зору демократичної трансформації українського суспільства належить дослідження природи правової реформи, визначення критеріїв ефективності її реалізації, пов'язаних насамперед з охороною та захистом прав людини в умовах воєнного стану та післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика прав людини, їх генези, класифікації, особливостей процесів і механізмів захисту та забезпечення осмислюються науковцями в межах різних юридичних наук, результати таких наукових розвідок оприлюднено в численних монографіях і фахових статтях, обговорюються на наукових конференціях і симпозіумах. Їх певною мірою втілено у пропозиціях і рекомендаціях щодо вдосконалення міжнародно-правових актів і вітчизняного законодавства [3, с. 12]. Так само гостро питання прав людини постають у багатьох інших країнах світу, що намагаються рухатися шляхом демократизації, реформування та утвердження принципу верховенства права в суспільному житті й державному будівництві [4, с. 46]. Віддаючи належне проведеним науковим пошукам, зазначимо, що багато з них мають поверховий характер, автори концентрують свою увагу на описі сутності прав людини, їх систематизації, специфіки дії у відповідних сферах суспільного та державного життя. Проте робиться це часто без прив'язки до реальних умов реалізації права та правозастосування, без формулювання конкретних рекомендацій щодо способів чи підходів вирішення реально існуючих у цій галузі проблем [5, с. 10]. Науковим підґрунтям цього дослідження є праці таких учених, як Н. Агафонова, І. Бідзюра, С. Гусарев, М. Козюбра, А. Колодій, С. Кравченко, Л. Макарєнко, Н. Оніщенко, О. Павлишин, П. Рабінович, М. Савчин, В. Селіванов, В. Скомаровський, О. Тихомиров, О. Ющик та ін.

Метою статті є узагальнення, розширення та обґрунтування наукових знань про забезпечення прав людини як мети правової реформи у воєнний і післявоєнний періоди. Для її реалізації сформульовано такі завдання: по-перше, дослідити природу прав людини в сучасній юридичній доктрині; по-друге, проаналізувати підходи до визначення мети правової реформи через призму прав людини; по-третє, осмислити проблемні питання охорони і захисту прав людини як мети правової реформи в умовах воєнного стану та післявоєнний період.

Методологія дослідження. Для отримання обґрунтованих і достовірних результатів наукового пошуку в статті з урахуванням постнекласичного образу (типу) науки використано сукупність принципів наукового пізнання (достовірність, історизм, плюралізм), методологічних підходів (аксіологічний, діяльнісний, системний), загальних методів мислення (абстрагування, аналіз, прогнозування, синтез), філософських (герменевтичний, діалектичний, метафізичний), загальнонаукових (історичний, структурний, функціональний) і конкретно-наукових (компаративний, формально-юридичний) методів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання прав людини є найважливішою проблемою внутрішнього та зовнішнього правового розвитку. Їх забезпечення – це той критерій, за яким оцінюється досягнутий рівень демократії в державі. Розпочинаючи з праць стародавніх мислителів (Платона, Аристотеля, Цицерона, Полібія та ін.), філософи, соціологи, політики, правознавці намагаються осягнути сутність проблеми прав і свобод людини, окреслити їх історичні й сучасні параметри. Адже місце людини в соціумі, її соціальна роль значною мірою залежать від обсягу прав, які визначають її соціальні можливості, характер життєдіяльності, систему зв'язків людей у суспільстві. Права людини – це соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид і міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних власних матеріальних і духовних інтересів, а також інтересів інших людей, окремих соціумів і суспільства загалом [6, с. 176]; певні можливості людини, які необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлені досягнутим рівнем поступу суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів [7, с. 105].

На думку німецького філософа О. Гьофе, деякі критики презирливо називають права людини сучасною цивільною релігією. Інші побоюються їх поширення, вбачаючи в цьому приховану форму імперіалізму, яка нав'язує іншим чужі цінності. Дійсно, права людини належать до тієї універсалістської, точніше, до правової моралі, яка нічого не відкриває на Заході та в його Новому часі, але радикальніше осмислює їх. Така мораль, заснована на загальних умовах людського буття,

насамперед на розумі [8, с. 40]. Привертає увагу точка зору ізраїльського історика Ю. Харарі про те, що не всі догми однаково небезпечні. Подібно до того, як деякі релігійні вірування принесли користь людству, деякі секулярні догми також вплинули позитивно. Це особливо стосується доктрини прав людини. Єдине місце, де існують права, – це оповіді, вигадані людьми й розказані один одному. Ці оповіді було закріплено як самоочевидну догму протягом боротьби проти релігійного фанатизму й автократичних урядів. Хоча неправдою є те, що люди мають природне право на життя чи свободу, віра в цю оповідь підірвала силу авторитарних режимів, захистила меншість від зневаги та вберегла мільярди людей від найгірших наслідків бідності й насильства. Тож вона зробила значний внесок у щастя й добробут людства, напевно, більше, ніж будь-яка інша доктрина в історії [9, с. 265].

За період, що минув після здобуття Україною державної незалежності, у сфері визначення та забезпечення прав та свобод людини і громадянина – поряд із суттєвими здобутками – постали також і серйозні недоліки, а саме: недостатній рівень юридичного забезпечення державою та утвердження на практиці гарантій дотримання таких прав і свобод; надмірна декларативність цілої низки суб'єктивних прав і свобод, передусім соціальних, економічних і культурних; неповна відповідність змісту й обсягу конституційних прав і свобод європейським стандартам. Реалізація багатьох конституційних прав і свобод пов'язана з додатковою її регламентацією законами та іншими нормативно-правовими актами, що обмежує принцип прямої дії норм Конституції України та доволі часто призводить до звуження їх змісту й обсягу.

В юридичній літературі забезпечення прав та свобод людини і громадянина розглядається як мета державно-правової реформи, основного тренду модернізації публічного управління, напряму конституційної модернізації, ключового напряму (вектора) правової реформи тощо. Так, забезпечення прав і свобод людини охоплює три елементи діяльності держави та інших уповноважених суб'єктів щодо створення умов для їх охорони та захисту: по-перше, сприяння реалізації прав і свобод людини (позитивний вплив на формування їх загальносоціальних гарантій); по-друге, охорона прав і свобод людини (шляхом застосування заходів, зокрема юридичних, для профілактики порушень прав і свобод); по-третє, захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності). Наскрізне забезпечення прав і свобод людини в усіх сферах, формах і методах діяльності органів публічної влади є імперативом державної правової політики в галузі прав людини, якій має бути підпорядкована реформа всієї правової системи України [10, с. 24].

Правова реформа як складова процесу демократичного перетворення українського соціуму передусім має сприяти загальній меті трансформації суспільства на шляху його роздержавлення, формування демократичної, соціальної, правової держави як політичної форми сучасного відкритого громадянського суспільства. Вона має бути спрямована передусім на приведення суспільного розвитку України відповідно до політично продекларованих і конституційно закріплених ідеалів і принципів свободи, справедливості, демократії, на створення правових передумов для подальшого розвитку суспільства в умовах політичної та економічної свободи її громадян і забезпечення соціальної справедливості. Як і будь-які інші демократичні перетворення в країні, правова реформа має в підсумку слугувати одному з головних публічних інтересів – людині, життя і здоров'я якої, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані на теперішній час державою (відповідно до ст. 3 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР) найвищою соціальною цінністю. Саме благо людини, а не безпосереднє благо держави має стати якісно новою основою суспільного поступу України шляхом демократії. Будь-яка політика, програма, закон, структура або процес управління, спрямовані на демократичну трансформацію суспільства, зокрема національної економіки, втрачають свій перспективний історичний сенс правового прогресу, якщо їм бракує соціальної спрямованості (соціалізації), людського виміру, орієнтованого на врахування і захист приватних потреб та інтересів якомога більшої кількості людей, на забезпечення їх гармонії із загальними (публічними) потребами та інтересами суспільства, зміцнення громадянської злагоди в Україні [11, с. 4].

Ключовою метою правової організації змішаної соціально орієнтованої економіки (і це становить сутність юридичного забезпечення ринкових перетворень в Україні) має бути сприяння досягненню вищого, ніж за умови централізованого планового господарства, рівня економічної

ефективності, продуктивності суспільного виробництва, а за рахунок цього – матеріального та духовного добробуту народу, соціальної захищеності кожної людини. Що ж до головної ідеї правового прогресу українського суспільства, то вона має полягати в утвердженні конституційно визнаного принципу верховенства права, відповідно до якого, зокрема, непорушні та невідчужувані права і свободи людини мають бути обов'язковими для законодавчої, виконавчої влади і правосуддя як чинне позитивне право. Найважливішою безпосередньою метою правової реформи в Україні повинно бути якісне перетворення успадкованої від Радянського Союзу правової системи, зокрема її складових – систем права і законодавства, сприяння формуванню українського права [11, с. 5].

Згідно з позицією Н. Карпачової, головна мета державно-правової реформи в Україні – всебічний захист прав і свобод людини незалежно від ідеології, релігії, національності, статі та кордонів. Визнання, дотримання і захист прав та свобод людини не є виключно внутрішньою справою тієї чи іншої держави. Це – позанаціональне, позатериторіальне – соціально-культурне явище. Права людини мають спільну спадщину, яка полягає в тому, що історія прав людини – це шлях прогресу правового визнання в якості людини тих чи інших осіб, це історія збагачення і поширення принципу рівноправ'я на все більше коло осіб і відносини між ними [12, с. 60]. Своєю чергою В. Лемак зазначає, що категорію «правова реформа» доречно розкривати через систему інших взаємопов'язаних між собою понять, які утворюють відповідні поняттєві ряди, передусім такі з них, які характеризують її зміст, а саме: напрями правової реформи, її суб'єкт та об'єкт, співвідношення між ними. «Напрями правової реформи» як поняття відображає призначення правової реформи в суспільстві та розуміння ініціаторів (суб'єкта правової реформи) проблеми визначення окремих нормативних та інституційних систем правової дійсності, які підлягають перетворенню. У сучасному постсоціалістичному суспільстві, підсумовує вчений, правова (державно-правова) реформа повинна реалізовуватися в таких взаємопов'язаних напрямках: 1) конституційна реформа; 2) адміністративна реформа; 3) судово-правова реформа; 4) інституційне й юридичне забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, зміцнення основ демократичного режиму; 5) вдосконалення системи законодавства (нормативної бази), підвищення її якості; 6) гармонізація вітчизняного законодавства з нормами права ЄС [13, с. 14].

За твердженням Б. Малишева, встановлення в Україні панування права, що є наслідком дії принципу верховенства права, є неможливим без системного проведення низки правових реформ, метою яких має бути утвердження і гарантування прав людини та забезпечення пріоритету природних прав людини [14, с. 260]. Плідними в цьому ж контексті є міркування Н. Пархоменко і Т. Подорожної, що центральне завдання (головна проєктна ідея) правової реформи полягає в забезпеченні правових та організаційних гарантій прав і свобод людини, які є основою конституціоналізації права загалом і правопорядку зокрема. Правова реформа багатьма аспектами ідейно і безпосередньо пов'язана з конституцією, яка безпосередньо й визначає ці права та свободи. Саме в ній закріплено головний орієнтир і критерій правового порядку – людина, громадянин, їхні права та свободи. У цьому значенні саме права людини і громадянина можуть слугувати тим індикатором, що виявляє справжню мету конкретної правової реформи. Обсяг прав людини і громадянина та механізми їх реалізації демонструють справжні наміри державної влади щодо реформування різних сфер життя суспільства. Водночас права людини і громадянина не можуть розглядатись як абсолютна категорія, оскільки стратегічна мета будь-якої правової реформи – це узгодження правового розвитку держави з суспільними потребами. При цьому процес реформ містить як наявні ризики, так і позитивні тенденції. Роль права тут може бути подвійною: воно може як прискорювати, так і сповільнювати суспільний розвиток, що пояснюється мінливістю змісту та обсягу прав людини [15, с. 27; 16, с. 213].

Головна концептуальна ідея, яка має бути покладена в основу стратегії правової реформи, це ставлення до «людини», визнання її найвищою цінністю та джерелом усіх суспільних благ, а благополуччя людини, утвердження та захист її суб'єктивних прав – метою функціонування держави. Втілення у практиці праводержавотворення цього стратегічного завдання передбачає принципову відмову від домінуючої в сучасному конституційному законодавстві, передусім у тексті Конституції України, радянської моделі визначення і структуризації прав людини, забезпечення їх реалізації та гарантування [17, с. 326].

Необхідність віднесення законодавчого забезпечення системи прав і свобод людини та громадянина в суспільстві, передусім реальних гарантій, механізмів їх захисту, до основних елементів, орієнтирів і напрямів правової реформи, її концепції та стратегії підтримують Є. Білозьоров, Я. Ленгер, Є. Назаренко, С. Станік, Т. Тарахонич, В. Тацій, М. Фролов, О. Ющик та ін.

Дещо іншу точку зору щодо цього висловлює Ю. Оборотов, який відмічає, що більшість досягнень останніх років у правовій сфері було пов'язано з висунуттям ідеї прав людини як основної у правовому розвитку. Будучи визначальною рисою західної традиції права, використовуючи стан європоцентризму на юридичній карті світу, права людини не лише посіли центральне місце в міжнародному праві, а й розпочали підмінювати ідею права як таку. На жаль, провідна роль прав людини не забезпечує ефективного впливу права на суспільне життя, свідомість і волю людей, їх поведінку. Складається відчуття втрати консолідуючих і творчих можливостей права у зв'язку з наростанням кризових ситуацій і неконтрольованих процесів. Наявна криза західної традиції права змушує звернутися до питань різноманіття існуючого правового світу з його унікальними правовими культурами. При цьому в новому світлі проявляється проблема прав і обов'язків як найважливіших компонентів права. Мабуть, ігнорування обов'язків у праві настільки ж небезпечно, як і недооцінка ролі прав [18, с. 19]. Окрім того, часто в центрі уваги постає не людина, яка створена Творцем за Його образом і подобою, а тема терпимості до людини як егоїстичної істоти, яка сконцентрована на власних бажаннях і вподобаннях, що стало іменуватися її правом і свободою вибору [19, с. 186].

Права людини, їх гарантування та повага чи утиск і порушення є абсолютним критерієм з'ясування сутності суспільного ладу. Саме зміст прав людини і можливість їх реалізації характеризує зв'язок держави та громадянина, закріплений у позитивному праві. Відповідно зв'язок може визначати панування держави щодо прав та інтересів людини, служіння держави інтересам людини і формування партнерських взаємовідносин між державою та громадянами [20, с. 232]. З іншого боку, деякі положення про гарантії соціально-економічних прав людини і громадянина розглядаються як перепони для розвитку певних галузей, якби парадоксально це не було. Така ситуація склалася, для прикладу, у сфері охорони здоров'я. Норми, що закріплені в ч. 3 ст. 49 Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, встановлюють, що в державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Згідно з тлумаченням Конституційного Суду України запровадження обов'язкового медичного страхування суперечитиме Конституції України. Запланована реформа системи охорони здоров'я передбачає як реорганізацію мережі закладів охорони здоров'я, що зумовлюватиме їх скорочення, так і запровадження в перспективі страхової медицини. Щоб це стало можливим, необхідно, щонайменше, внести зміни до ст. 49 Основного Закону з метою скасування гарантій безоплатності медичної допомоги та заборони скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Внести такі зміни буде непросто, навіть за наявності політичної волі на це. Стаття 157 встановлює, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають обмеження прав людини. Така конституційна гарантія є правильною щодо природних прав людини. Однак поширення її також на соціально-економічні права створює дилему. Зважаючи на дотеперішню практику Конституційного Суду України, варто очікувати, що окреслені вище пропозиції змін до ст. 49 Основного Закону можуть бути розцінені як такі, що спрямовані на звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод людини та громадянина (ст. 22). Тому слід погодитись із тим, що наразі немає певної відповіді як вийти з цієї дилеми гарантованого обсягу соціально-економічних прав у Конституції України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, з одного боку, та заборорою вносити зміни, спрямовані на обмеження прав людини, – з іншого [20, с. 256–257].

Окрім того, у 2025 році в Україні продовжує діяти режим воєнного стану, що має наслідком обмеження деяких прав та свобод людини і громадянина. Утім, подальше існування таких обмежень має періодично проходити трискладовий тест: по-перше, вони мають бути запроваджені на основі закону; по-друге, необхідні в демократичному суспільстві; по-третє, є достатніми та доречними [21, с. 74–75]. Воєнний стан необхідно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Відповідно права і свободи людини визначають межі діяльності публічної влади щодо введення воєнного стану і засоби, що нею використовуються.

При цьому низка прав і свобод не може бути обмежена, а обмеження інших прав і свобод не може знищувати їх сутність [22, с. 30]. Тобто особливі правові режими, що вводяться державою для подолання екзистенційних загроз, – це певним чином лакмусовий папірець, який демонструє рівень реалізації в країні принципу верховенства права, дієвості механізму стримувань і противаг, сильні та слабкі сторони демократії, в екстраординарних умовах [23, с. 7].

Висновки. На основі викладеного вище можна дійти таких висновків.

У загальній шкалі суспільних цінностей права людини, як і сама людина, посідають центральне місце й переважають над усіма іншими. Їх пріоритет і важливість є беззаперечними, а роль і призначення – очевидними. «Людський вимір», «людиноцентризм», «антропоцентризм» – сутність будь-яких суспільних перетворень, точка відліку під час вирішення глобальних і поточних завдань, проведення різних реформ, а також розробки загальнодержавних програм. На теперішній час саме з цих світоглядних та ідеологічних позицій оцінюються всі події, що відбуваються в державі та світі. Ступінь реальності забезпеченості прав людини є важливим показником досягнутого суспільством і державою рівня цивілізованості. Права людини є найвищою гуманістичною цінністю, без них втрачається сама суть людської особистості, сенс її існування.

В юридичній літературі представлено різні погляди на мету (цілі) правової реформи, тобто ідеальний образ майбутнього, бажаного результату істотних, якісних, еволюційних, прогресивних змін (перетворення) об'єктивного права. У прогностичному та аксіологічному вимірах правова реформа – це низка ідеальних цілей, яких прагнуть людина, суспільство і держава, а також механізми їх реалізації. Мета правової трансформації є елементом структури правової реформи, оскільки зміна мети означає зміну сутності правової реформи.

Забезпечення прав людини є іманентною (ключовою, визначальною, загальною, стратегічною) метою правової реформи як у мирний час, так і в екстраординарних умовах. Правова реформа спрямована на створення дієвих механізмів охорони і захисту прав людини, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, заборони їх недискримінації, зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного врядування. Правовий режим воєнного стану є тим хронологічно визначеним періодом, коли обмеження прав людини як допустимі, так і цілком виправдані. Ми маємо бути згуртованими всередині держави і сильними в подальшій боротьбі, щоб захистити права людини в Україні та здобути перемогу.

Список використаних джерел

1. Кривицький Ю. В. Роль правової реформи в забезпеченні правового розвитку у воєнний і післявоєнний періоди. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 241–246. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-39
2. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi>
3. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір: монографія. Одеса: Юридика, 2023. 304 с.
4. Павлишин О. Права людини та методологія їх дослідження крізь призму семіотико-правового підходу. *Право України*. 2015. № 2. С. 46–51.
5. Основні права людини: німецько-український правовий вимір: монографія / М. В. Савчин та ін. / за ред. Р. С. Мельника. Одеса: Гельветика, 2022. 404 с.
6. Оніщенко Н. До питання про розвиток доктрини прав людини в Україні (роки незалежності). *Право України*. 2013. № 9. С. 176–193.
7. Рабінович П., Луців О. Верховенство права як омріяний результат здійснення прав людини (підходи до інтерпретації, критерії оцінювання). *Право України*. 2017. № 3. С. 100–111.
8. Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / пер. з нім. Л. А. Ситниченко, М. Д. Култаєвої. Київ: Альтерпрес, 2003. 264 с.
9. Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття / пер. з англ. О. Дем'янчука; 2-ге вид., доповн. автор. Київ: Форс Україна, 2019. 416 с.
10. Рабінович П. Загальна концепція правової реформи в Україні: до характеристики вихідних засад. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 1 (12). С. 15–24.
11. Селіванов В. Правова реформа і методологія дослідження фундаментальних проблем юридичної науки. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 4 (15). С. 3–17.

12. Карпачова Н. І. Забезпечення прав людини в процесі державно-правової реформи. *Державно-правова реформа в Україні: матер. наук.-практ. конф. (Київ, лист. 1997 р.)*. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 60–64.
13. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2003. 40 с.
14. Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір): монографія. Київ: Дакор, 2012. 364 с.
15. Пархоменко Н. М., Подорожна Т. С. Правова реформа як інструмент конституціоналізації правового порядку. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 26–31. doi: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.03>
16. Право і прогрес: запити громадянського суспільства: монографія / Ю. С. Шемшученко та ін. / за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Наукова думка, 2020. 368 с.
17. Батанова Н. М. Правова реформа в Україні: концептуальні проблеми та стратегічні напрями її забезпечення. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 325–333. doi: 10.33663/1563-3349-2022-33-325-333
18. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2003. 38 с.
19. Львова О. Л. Від радянського тоталітарного державоцентризму до людиноцентристського реформування правової системи України. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 186–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ar_2017_8_47
20. Пархоменко Н. М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістовно-інструментальні виміри: монографія. Київ: Парламентське видавництво, 2023. 320 с.
21. Савчин М. В. Права людини у світлі конституційної реформи. *Український часопис міжнародного права*. 2015. Спецвип. Конституція України та міжнародне право. С. 67–79.
22. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.5>
23. Права людини в особливих правових режимах: досвід України: монографія / Д. С. Терлецький та ін. / За заг. ред. М. В. Афанасєвої. Одеса: Гельветика, 2022. 356 с.

References

1. Kryvytskyi Yu. V. Rol pravovoi reformy v zabezpechenni pravovoho rozvytku u voiennyi i pislivoiennyi periody. *Almanakh prava*. 2022. Vyp. 13. S. 241–246. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-39
2. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2023 rotsi. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi>
3. Tykhomyrov O. O. Prava liudyny: informatsiinyi vymir: monohrafiia. Odesa: Yurydyka, 2023. 304 s.
4. Pavlyshyn O. Prava liudyny ta metodolohiia yikh doslidzhennia kriz pryzmu semiotyko-pravovoho pidkhodu. *Pravo Ukrainy*. 2015. № 2. S. 46–51.
5. Osnovni prava liudyny: nimetsko-ukrainskyi pravovyi vymir: monohrafiia / M. V. Savchyn ta in. / Za red. R. S. Melnyka. Odesa: Helvetyka, 2022. 404 s.
6. Onishchenko N. Do pytannia pro rozvytok doktryny prav liudyny v Ukraini (roky nezalezhnosti). *Pravo Ukrainy*. 2013. № 9. S. 176–193.
7. Rabinovych P., Lutsiv O. Verkhovenstvo prava yak omriiany rezultat zdiisnennia prav liudyny (pidkhody do interpretatsii, kryterii otsiniuvannia). *Pravo Ukrainy*. 2017. № 3. S. 100–111.
8. Hofe O. Rozum i pravo. Skladovi interkulturnoho pravovoho dyskursu / Per. z nim. L. A. Sytnychenko, M. D. Kul'taievoi. Kyiv: Alterpres, 2003. 264 s.
9. Kharari Yu. N. 21 urok dlia 21 stolittia / Per. z anhl. O. Demianchuka; 2-he vyd., dopovn. avtor. Kyiv: Fors Ukraina, 2019. 416 s.
10. Rabinovych P. Zahalna kontseptsiiia pravovoi reformy v Ukraini: do kharakterystyky vykhidnykh zasad. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 1998. № 1 (12). S. 15–24.
11. Selivanov V. Pravova reforma i metodolohiia doslidzhennia fundamentalnykh problem yurydychnoi nauky. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 1998. № 4 (15). S. 3–17.
12. Karpachova N. I. Zabezpechennia prav liudyny v protsesi derzhavno-pravovoi reformy. *Derzhavno-pravova reforma v Ukraini: mater. nauk.-prakt.CONF. (Kyiv, lyst. 1997 r.)*. Kyiv: In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1997. S. 60–64.
13. Lemak V. V. Pravova reforma v Chekhii i Slovachchyni v umovakh postsotsialistychnoi modernizatsii: teoretychni i praktychni problemy: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Kharkiv, 2003. 40 s.
14. Malyshev B. V. Pravova systema (teleolohichniy vymir): monohrafiia. Kyiv: Dakor, 2012. 364 s.

15. Parkhomenko N. M., Podorozhna T. S. Pravova reforma yak instrument konstytutsionalizatsii pravovoho poriadku. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2020. № 2. S. 26–31. doi: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.03>
16. Pravo i prohres: zapyty hromadianskoho suspilstva: monohrafiia / Yu. S. Shemshuchenko ta in. / Za zah. red. N. M. Onishchenko. Kyiv: Naukova dumka, 2020. 368 s.
17. Batanova N. M. Pravova reforma v Ukraini: kontseptualni problemy ta stratehichni napriamy yii zabezpechennia. *Pravova derzhava*. 2022. Vyp. 33. S. 325–333. doi: 10.33663/1563-3349-2022-33-325-333
18. Oborotov Yu. M. Tradytzii ta novatsii v pravovomu rozvytku: zahalnoteoretychni aspekty: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Odesa, 2003. 38 s.
19. Lvova O. L. Vid radianskoho totalitarnoho derzhavotsentryzmu do liudynotsentrystskoho reformuvannia pravovoi systemy Ukrainy. *Almanakh prava*. 2017. Vyp. 8. S. 186–193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2017_8_47
20. Parkhomenko N. M. Paradyhma pravovoho rehuliuвання v Ukraini: zmistovno-instrumentalni vymiry: monohrafiia. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2023. 320 s.
21. Savchyn M. V. Prava liudyny u svitli konstytutsiinoi reformy. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*. 2015. Spetsvyp. Konstytutsiia Ukrainy ta mizhnarodne pravo. S. 67–79.
22. Korniienko M. V. Prava liudyny v umovakh voiennoho stanu: zahalnopravovy diskurs. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*. 2022. № 1–2. S. 27–31. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.5>
23. Prava liudyny v osoblyvykh pravovykh rezhymakh: dosvid Ukrainy: monohrafiia / D. S. Terletsyky ta in. / Za zah. red. M. V. Afanasievoi. Odesa: Helvetyka, 2022. 356 s.

Кривицький Ю. В. Забезпечення прав людини як мета правової реформи в умовах воєнного стану та післявоєнний період

У статті узагальнено, розширено та обґрунтовано наукові знання про забезпечення прав людини як мети правової реформи у воєнний і післявоєнний періоди. Досліджено природу прав людини в сучасній юридичній доктрині. З'ясовано, що в загальній шкалі суспільних цінностей права людини, як і сама людина, посідають центральне місце й переважають над усіма іншими. Їх пріоритет і важливість є беззаперечними, а роль і призначення – очевидними. «Людський вимір», «людиноцентризм», «антропоцентризм» – сутність будь-яких суспільних перетворень, точка відліку під час вирішення глобальних і поточних завдань, проведення різних реформ, а також розробки загальнодержавних програм. Проаналізовано підходи до визначення мети правової реформи через призму прав людини. В юридичній літературі представлено різні погляди на мету (цілі) правової реформи, тобто ідеальний образ майбутнього, бажаного результату істотних, якісних, еволюційних, прогресивних змін об'єктивного права. У прогностичному та аксіологічному вимірах правова реформа – це низка ідеальних цілей, яких прагнуть людина, суспільство і держава, а також механізми їх реалізації. Опрацьовано проблемні питання охорони і захисту прав людини як мети правової реформи в умовах воєнного стану та післявоєнний період. Доведено, що правова реформа спрямована на створення дієвих механізмів охорони і захисту прав людини, в тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та належного врядування. Правовий режим воєнного стану є тим хронологічно визначеним періодом, коли обмеження прав людини як допустимі, так і цілком виправдані.

Ключові слова: права людини, доктрина прав людини, забезпечення прав людини, реформа, правова реформа, мета правової реформи.

Kryvytskyi Y. V. Ensuring human rights as a goal of legal reform under martial law and the post-war period

The article summarises, expands and substantiates the scientific knowledge about ensuring human rights as the goal of legal reform in the wartime and post-war periods. The nature of human rights in the modern legal doctrine is investigated. Human rights are the social ability to act freely, to choose the type and extent of one's behaviour independently in order to satisfy one's own diverse material and spiritual interests, as well as the interests of other people, individual societies and society as a whole; certain human capabilities that are necessary to meet the needs of one's existence and development in specific historical conditions, objectively determined by the level of progress achieved by society and ensured by the obligations of other subjects.

It is found that in the general scale of social values, human rights, like the human being himself, occupy a central place and prevail over all others. Their priority and importance are undeniable, and their role and purpose are obvious. The human dimension, human centrism, and anthropocentrism are the essence of any social transformation, the starting point for solving global and current problems, carrying out various reforms, and developing national programmes. At present, it is from these ideological and ideological perspectives that all events in the country and

the world are assessed. The degree to which human rights are actually ensured is an important indicator of the level of civilisation achieved by society and the state. Human rights are the highest humanistic value; without them, the very essence of the human personality and the meaning of its existence is lost.

The approaches to defining the goal of legal reform through the prism of human rights are analyzed. The legal literature presents different views on the goal (goals) of legal reform, that is, the ideal image of the future, the desired result of significant, qualitative, evolutionary, progressive changes in objective law. In the prognostic and axiological dimensions, legal reform is a set of ideal goals that a person, society and the state strive for, as well as mechanisms for their implementation. The goal of legal transformation is an element of the structure of legal reform, since changing the goal means changing the essence of legal reform.

The problematic issues of protection and defense of human rights as the goal of legal reform in martial law and the post-war period are discussed. It is proven that legal reform is aimed at creating effective mechanisms for the protection and defense of human rights, including the rights of persons belonging to national minorities, strengthening respect for democratic principles, the rule of law and good governance. The legal regime of martial law is that chronologically defined period when restrictions on human rights are both permissible and fully justified. We must be united within the state and strong in the continued struggle to protect human rights in Ukraine and achieve victory.

Key words: human rights, human rights doctrine, human rights enforcement, reform, legal reform, goal of legal reform.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-219-227